

könyvhét

TOMPA ANDREA

Az olvasás adománya

Kedves debreceniek, kedves meghívóim,
kedves olvasó emberek!

Köszönöm ezt a meghívást, bevallom, nehezen álltam rá. Úgy érzem, az íróktól, költőktől, művészekről ma sokat várnak a nyilvánosságban: legyünk magvas és felelős gondolatok kimondói, kritikusak, kemények, humorosak, bátrak. Továbbá még szépek is, és lehetőleg szimpatikusak, előbbit mindenképpen a női szereplőkkel kapcsolatban szokták elvárni, ha netán egy nő ma vezető szerephez, mikrofonhoz jut. Főleg netán, mert ugye nemigen jellemző.

Ezt most mind tegyük félre, hogy ne csalódjunk magunkban és egymásban. És térjünk vissza eredeti szándékunkhoz, ahhoz, amiért ide jöttünk, amiért sokszor idejöttünk már – ha nem is éppen ide, erre a szép, tágas, térre, de a könyvekhez kapcsolódó eseményekre, könyvek közé. Hiszen amit itt ma ünnepelünk könyvhét néven, az nem a vásárlás, hanem egy egyedülállóan emberi tevékenység, egy hatalmas adomány: az olvasás.

Úgy emlékszem, az olvasás nem jött könnyen gyerekkoromban. Emlékeim szerint – ami valójában a szüleim emlékezete – nagyjából semmit a világon nem olvastam. De nem csináltak belőle gondot. Nem azért, mert nem tartották volna fontosnak, hanem mert nem volt idejük odafigyelni. Ez a gyerek nem olvas, gondolták, azt sem tudom, gondolták-e, de fennhangon nem mondták, legfeljebb vállvonogatva: ez a gyerek nem olvas. Lehet, hogy volt bennük annyi bölcsesség, hogy felismerték, az olvasás nem olyasvalami, mint a fogmosás, amivel fenyegetőzni lehet, és amit minden gyerek szívesen ellóg, elvégre nem lehet ilyeneket kilátásba helyezni, hogy ha nem olvasol fiam/lányom, akkor kilyukad a fogad, és mehetünk a fogorvoshoz tömni, és az biza fájni fog, úgyhogy jobb, ha túlesünk most a fogmosáson. Ha nem olvasol, fiam, nem lyukad ki a fogad, nem megy tönkre az életed, legfeljebb kicsit kevesebb élményed lesz, lemaradsz valami igazán jóról, örömteliről, ami egész életedben elkísérhet. De honnan tudhatnád, hogy lemaradsz, ha sosem próbáltad?

Nincs nagyon mit kilátásba helyezni, nem úgy, mint a gyümölcs- vagy spenót-evésnél, amiről, tudjuk, szintén jó volna leszállni szülőként, hogy úgy mondjam, majd megjön hozzá a kedv, reméljük. Legfeljebb ilyeneket mondtak, hogy látod, a növé-

red már olvas, a nővéred a te korodban már olvasott, már 5 indiános könyvet is elolvasott, vagy ma, mi a gyerekeknek, 8 Ruminót az osztálytárs. Hát jó. Akkor dafke nem olvasok, gondolja a gyermek, vagy ha nem is gondolja, az eredmény ugyanaz, nem olvas. Dafke nélkül. Miért kéne olvasni?, tűnődhet magában.

A bölcs szülők pedig, akár olvasós szülők, akár nem, és szerencsére egyik tényező sem örök és állandó, tudják, vagyis csak remélhetjük, hogy tudják, az olvasás nem olyasvalami, amiről prédikálni kell. Hanem az olvasás olyasvalami, ami ezer hajszálérrel, titkos kóddal összekapcsolódik ugyan a szülőkkel, iskolával, tanítónénivel, osztálytanítóval, nővérünkkel, az otthon lévő könyvek számával és a velük lebonyolódó valós idejű forgalommal, és később még annyi mindennel, kezdve leginkább a magyartanárokkal, de mégis olyasvalami, ami *megtörténik az emberrel*. Leginkább talán a kegyelemhez tudnám hasonlítani, amelyért annyian és annyit kell tenni, tennünk, ám mégis valahogy ez a tőlünk független megtörténés jut eszembe, amikor az olvasás adományára gondolok. Más teológiai rendszerben nevezhetitek szerencsének.

Ez az adomány azonban nincs mindig velünk. Aki olvas, tudja. Aki nem, az is.

Szüleimnek sok könyve volt otthon, de mire én nagyjából elkezdtem felfogni létük finom, titkos működését – vagy ahogy mondják a tanítók, képessé váltam a jó és rossz különbségtételére –, csak azt láttam, hogy loholnak a munka után, munkahelyek után, hogy etetni, ruházni, iskoláztatni tudjanak, és fáradtan zuhanak magányos ágyukba, miközben éjjeliszekrényükön a könyv ugyanott, ugyanánál a lapnál megjelölve, hasra fordítva vagy gondosan hímzett könyvjelzővel ellátva, de mozdulatlanul hever. Nem láttam őket a kert mélyén egy pokrócon könyvvel órákra elvonulni, nem láttam a folyóparton, a parkban, az esti olvasólámpánál, izgatottan, boldogan, elmerülve.

De az én történetem, mert itt állok önök előtt, jól végződik. Vagyis olvasó is lettem. Előbb mindenképpen olvasó, s csak később író. Vagyis megkaptam az olvasás adományát. Bár talán ez sem ilyen egyszerű.

Szüleink viszont mondtak mesét nekünk, két kislányról és kalandjaikról, akik én meg a nővérem voltunk, a mi hasonmásaink mentek nyaralni, pedig mi nem, velük történt meg annyi rengeteg fordulat, meglepetés, ami velünk nem, ők utaztak és nagyszerű iskolába jártak és felrepültek a felhők fölé. A világ velük kitágult, tele lett eseménnyel és váratlansággal, a hősök pedig kalandoztak és mindig győzedelmeskedtek, de azért, akárcsak a földön, sokat civakodtak. Ma már tudom, főleg Bertolt Brechtől, hogy az irodalom vagy a színház nem vigasz a meg nem élt életért, mert az élet helyett semmi nem lehet. Nincsenek pótlékok, vagy ha igen, halálosak. Brecht sokkal többet vár irodalomtól és színháztól egyaránt, az ember radikális átfarmálását. Bár szkeptikus vagyok önmagunk formálhatóságában, főleg amikor magamra nézek, de azért bizakodó.

Anyám valószínűleg ügyetlen, de annál hatásosabban elmondott meséi a teret nyitották meg. A nagyanyámé inkább az időt: a konyhaasztal mellett, vagy bent, a csendes szobában, a mozdulatlan délutánokban, tévéműsor nélküli estékben immár a családjáról mesélt, a múltból, a szerelmeiről, Klein Bandiról, a zsidó fiúról, akihez nem mehetett hozzá, a festőiskoláról, amit nem végezhetett el, a teniszórákról és háborúról és a nehezen született gyermekéről. Ideadta a történetét, az életét, rám bízta, pon-

tosan úgy, ahogy a könyvek is. Ugyabebben a kiskamaszkorban apámmal verseket tanultunk és szavaltunk, mert azt hittem, színészni leszek. És persze királylány.

Aztán jött a könyvfordulat, bár nem jelentette be magát, csak megtörtént: megérkezett az iskolába egy magyartanár, aki nem pusztán irodalmat tanított, vagy nyári olvasónaplót akart összevont szemöldökkel beszélni, hanem beszélgetni kívánt novellákról, versekről, szövegekről, a kamasznak pedig véleménye lehetett. Véleményem! Nem volt, de bátorított rá, hogy legyen. Hogy túléltem a saját kamaszkorom, és feltehettem nagy, halálos komolyságú kérdéseimet, abban az olvasásnak is fontos szerepe volt. Mert anyám, bölcsességét áldom, nem esett kétségbe, amikor a lánya a paplan alatt elemlámpával olvasott, hanem azt mondta, kapcsoljam fel az éjjeli lámpát, és vigyázzak a szememre. Hozzátette szigorúan, nem tudja, holnap reggel hogy fogok felkelni. Azt viszont tudta, hogy iskolába nem szeretek járni, s hogy a könyvek beszéltek hozzám, az iskola meg önmagával volt elfoglalva. Én meg az énkereséssel, amelyben a könyvek – a szabadságnak ezek az egyszerű és mégsem olyan könnyen hozzáférhető formái – segítségemre voltak.

De egy kamaszt nem érdekli a másnap reggel, ahogy ma már jobban érdekel, és nagyobb szenvedéssel is jár a könyvek általi kialvatlanság, nem is gyakorlom. Kérdéseim, bár még mindig halálos komolyságúak, lassúbbak lettek, és kivárom a holnapi választ rá, mert tudom, hogy van holnap, és a könyv holnap folytatódik. Kamaszolvasmányaim jelentős része azok közül származott, amelyek szemmagaságban voltak a könyvespolcon, karnyújtásnyira, mint ma a drága termékek a boltban. Szerencsére Örkény és Dosztojevszkij álltak szemmagaságban, meg a *Csendes Don*, ez utóbbi minden háztartásban megvolt akkoriban. Nem rossz könyv, inkább egyoldalú.

Ma már én aggódom azon, hogyan fog holnap reggel felkelni az, akinek mesélek vagy olvasok, és aki még nem kapta meg az olvasás adományát. Mert reggel iskola, immár nem nekem, hanem neki. Legjobban a saját meséjét szereti, a saját hőseivel, és főleg, amikor ketten mesélnek neki felváltva a szülők, a történet fonálát egymásnak átadva. „Ezt most találod ki!” – csattant fel nemrég, mert mindeddig a mese, az elbeszél, itt-most kitalált élő szó és előre leírt azonos volt számára.

Legényemmel mostanában gyakran fekszünk frissen avatott függőágyunkban, kétfős olvasóklubunkban, és olvasok neki. Még soha nem mondta, hogy elég, hagyjuk már abba ezt az unalmas fogmosást. Sosem elég. A szám kiszárad, bár, mint professzionális felolvasó szakember, pohár vízzel megyünk olvasni, s az egérke kalandjaitól is, bevallom, olykor álmosodom, és csak annyit kérdezek, hogy fogsz felkelni holnap reggel, amikor iskola. Jó, még a fejezet végéig. Majd morcosan közli: pedig most kezdett érdekes lenni.

Az én saját olvasásom abban a csendben történik, amit ma olykor nehéz megtalálni, megtalálnom. A metrón is lehet olykor csend és boldog olvasás – főleg kindle-n, rászoktam, mert egyszerre sok könyvet vihetek magammal –, máskor a legnagyobb éjszakai csendben sem találok rá. Hiszen a csendet, ahova a könyvek hullanak belénk, nem magamon kívül tudom megtalálni.

Az olvasás adománya azonban nincs örökké velünk, ahogy semmilyen ajándék. Meg tudnék nevezni verset, novellát, könyvet a belső szürke állapotainkról,

amikor a világ kihűl és érdektelen, amikor a belső üresség nem a várakozás arra, hogy szavak hulljanak belé, hanem valami dermedtség, amibe nem könyvek, mondatok, szavak kellene, mert azok visszhangtalanok maradnak, csak papír és nyomdafesték, egy néma író néma könyve. Nincs semmi, minden kihunyt, ember, állat, erdő, nincs vigasz ilyenkor. A könyv sem tud az lenni. Ismerem ezt a szürkeséget, ezt a visszhangtalan léthiányt, ami mégis nagyon a létünkhöz tartozik, hisz olyan erővel próbáljuk elnémitani, amikor ott ülünk, azonnali ingerekre és válaszkokra és elismerésre várva, ami betölti majd az űrt, híreket pörgetünk, közösségi oldalakat, áruházat, nyelvünk pergeti a pletykát, a semmit, várjuk, hogy majd betölt nem ez, hanem a következő, a még következő hír, poszt, komment, lájk, megvásárolt termék, leküldött pohár. Semmire sem jut csak néhány másodpernyi figyelem. Ismerem ezt a szürkeségbe zárt belső állapotot, ahova nem tör be a könyvek fénye. Még a sötét könyveké sem. Hiszen zárva vagyunk.

Ismerem egy másik zárványt, ami olykor vagyok – és amit mindenki, aki könyvet ír, ismerhet –: amikor az ember a fejében lévő könyvet próbálja kiolvasni. Az írás sokszor ehhez hasonlít – kiolvasni, kibetűzni a fejében lévő könyvet. Amelyben sajnos nem jól látszanak a betűk, gyakran egyáltalán nem látszanak, meg nagyon kuszák, érthetetlen nyelven íródnak a mondatok, vagy a szemüvegünk rettentő rossz hozzá, hunyorgunk, és boldogok vagyunk, ha sikerül kislabizálni egy sort. Évekig tart, míg ezt a könyvet nagy hunyorogva kiolvasom. Ez az olvasás valami féle előhívás – elő kell hívni, csalogatni, napfényre könyörögni a könyvet, ami ott van a fejünkben, sokszor megdöbbenően késnek látszik ott benne. Ilyenkor néhez mások könyveit olvasni.

Kamaszkoromban olvastam, és döntő, valahogy azóta sem gyógyuló hatással volt rám az a gondolat, amelyre Virginia Woolfnál találtam rá – vagyis nem én találtam, ne túlozzunk, hanem magyartanárom kalauzolt el hozzá –, szóval azt olvastam Woolfnál, hogy az íráshoz három dolog kell csupán: pénz, idő és saját szoba. Ezt főleg a nő írókról gondolja így ez a csodálatos író. Woolf valahogy evidenciának tekinti a többit: önbizalom, képzelő- és alkotóerő, a könyv, az olvasás tisztelete, hagyománya, és még annyi más, amivel ezen a napon, ezen a konkrét napon sem mind rendelkezem. A kételyek legyűrését, elviselését, türelmet önmagunkhoz és a műhöz, készenlétet a világra, amelyről szólni akarunk – ezt mintha evidenciának tekintené. Nem tudom, az olvasáshoz nem ugyanezekre a feltételekre van-e szükség. Pénz, idő, saját szoba.

Nem tudom, hogy annak, akinek még nem adatott meg az olvasás adománya, kegyelme, szerencséje, hogyan magyarázzam el, miért jó az olvasás, miért kell – ezt a kell-t sokszor szülőként, tanárként gondoljuk. Nincs mit magyarázni az örömnön, ahogy az is elmondhatatlan, hogy élni jó, örömteli dolog, jó és nehéz. Csak az olvasás örömeinek gyakorlását mutathatom meg neki, hogy az olvasás felemel, lesújtva felemel sokszor, hogy bekapcsol a világba, kikapcsolva bekapcsol, hogy megint a világ része legyünk, jobban értsük, jobban örüljünk neki, jobban fájjon a fájása is, ne tompuljunk egészen el. Csak gyakoroljuk az örömet, és bizakodunk, hogy majd eljön ott is az adomány, ahol még nincs. Szerencse, adomány, kegyelem, vagy amilyen néven illetik, eljön és tartósan velünk marad.

Köszönöm, hogy meghallgattak.